

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 12, NUMBER 2, 2023

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 12, No. 2, 2023

ZEMANOVÁ, M.: Emotions in the study of international relations. *Annales Scientia Politica*, Vol. 12, No. 2 (2023), pp. 24 – 33

MICHAELA ZEMANOVÁ

Faculty of International Relations
Prague University of Economics and Business
Czech Republic
E-mail: michaela.zemanova@vse.cz

Abstract:

The article discusses the debate about emotions in the study of international relations. Traditional theories such as realism and liberalism are built upon fear or, conversely, empathy. However, these theories lack a systematic examination of emotions. Emotions influence actors both in world politics and on the domestic stage. The article explains why it is important to incorporate emotions into the research of various phenomena in international relations. It also offers readers an insight into the debate about how to investigate emotions not only of individuals but also of entire groups through changes in discursive dynamics.

Keywords:

Emotions, emotional turn, group emotions, international relations.

EMÓCIE V ŠTÚDIU MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

MICHAELA ZEMANOVÁ

Faculty of International Relations
Prague University of Economics and Business
Czech Republic
E-mail: michaela.zemanova@vse.cz

Abstract:

The article discusses the debate about emotions in the study of international relations. Traditional theories such as realism and liberalism are built upon fear or, conversely, empathy. However, these theories lack a systematic examination of emotions. Emotions influence actors both in world politics and on the domestic stage. The article explains why it is important to incorporate emotions into the research of various phenomena in international relations. It also offers readers an insight into the debate about how to investigate emotions not only of individuals but also of entire groups through changes in discursive dynamics.

Keywords:

Emotions, emotional turn, group emotions, international relations.

Úvod

Cieľom článku je predstaviť čitateľovi súčasnú debatu o emóciách v štúdiu medzinárodných vzťahov. Konkrétne v časti s názvom „Debata o emóciách“ si kladie za cieľ zodpovedať na otázku ako sa vyvíjala debata o chápaní a definovaní emócií, z ktorej vychádzajú súčasní autori venujúci sa emóciám v medzinárodných vzťahoch. Poukazuje na širší kontext uplatnenia emócií vo výskume. Ná-

sledne časť s názvom „Debata o emóciách v medzinárodných vzťahoch“ zodpovedá na otázky prečo je dôležité skúmať emócie a ako je možné ich uplatniť vo výskume medzinárodných vzťahov. Zároveň predstavuje vývoj debaty o emóciách, ktorá sa najskôr sústredila na obhajobu dôležitosti zapojenia emócií do štúdia medzinárodných vzťahov a ich definície na skupinovej úrovni. Ďalej predstavuje ako sa po prvotnom vymedzení základných pojmov a teoretického ukotvenia emócií presunula debata k otázke akými vhodnými metódami emócie skúmať.

Debata o emóciách

Rozum a cit, láska a nenávisť, radosť a smútok. Odborná ale i každodenná rozprava o emóciách sa takmer vždy nesie v duchu ontologickej a epistemologickej dichotómie. Emócie sú chápané ako racionálne/neracionálne, biologické/kultúrne, personálne/sociálne, alebo spontánne/strategické (Koschut, 2018, s. 277). Nasledujúce odstavce približujú vývoj odborného diskurzu o emóciách, ktorý bol primárne založený na ich duálnom charaktere racionality a emocionality, a vnímaniu emócií ako racionálnych alebo neracionálnych.

Racionalita a emocionalita sú od nepamäti vnímané ako navzájom sa ovplyvňujúce, obmedzujúce a dopĺňajúce. Emocionalita je často krát predstavovaná ako protipól racionality. Je vnímaná ako synonymum iracionality, keďže

silný afekt, nálada či emócie zastierajú zdravý úsudok. Rozum je stavaný nad emócie. Kde zlyhal rozum, tam prevládli emócie. Racionalita je stavaná na piedestál, keďže len vďaka nej sme schopní napredovania a oslobodenia sa od nedokonalosti, ktorá je podmienená našou biologickou podstatou a ktorej súčasťou cez fyziologické procesy sú brané i emócie (Zemanová, 2021). Takéto chápanie ich vzťahu vychádza z osvietenských premís, ktoré spolu s antickou a kresťanskou filozofickou tradíciou postavili základy hodnotového systému súčasnej západoeurópskej kultúry. Európska novoveká filozofia prijíma „axióm, že podstata naplnenia ľudského poslania vo svete, ktorý ho obklopuje, tkvie v schopnosti racionálneho poznania“ (Lehmannová, 2010, s. 66). Cieľ takéhoto racionálneho poznania formulovaný už v Antike bol dvojaký, a to „poznanie sveta a poznanie seba samého a na jeho základe mravné zdokonalenie človeka“ (Lehmannová, 2010, s. 67). Teda z pohľadu druhého cieľa poznania, snahu o dosiahnutie absolútnej racionality, možno definovať ako neustály vnútorný boj jednotlivca s vlastnou nedokonalosťou, ktorá ovplyvňuje jeho konanie a postavenie vo svete. Ide o takzvaný etický racionalizmus, kedy „duchovné a mravné zdokonalenie človeka je procesom jeho oslobodzovania a rozvojom jeho ľudskej podstaty“ (Lehmannová, 2010, s. 67).

Osvietenské premisy racionalizmu založené na dualizme Reného Descarta prešli dlhou cestou prehodnocovania a kritiky romantickými a realistickými prúdmi v 19. storočí a kritickými teóriami sociálnych vied, ako napr. frankfurtská škola v 20. storočí. Táto kritika vzišla najmä z krízy, do ktorej sa dostal hodnotový systém európskej spoločnosti. Racionalita sa stala samoúčelnou. Sloboda dosiahnutá cez racionalitu bola tou samou racionalitou zviazaná. Človek sa v tomto zmysle sám stáva prostriedkom vo svojom technologickom a inštitucionálnom pokroku. Racionalizmus sa stáva technokratickým a inštrumentálnym. Zuzana Lehmannová v knihe *Paradigma kultúr* zhrnula kritiku technokratickej racionality nasledovne: „racionalita sama o sebe je chápaná ako prirodzená tendencia historického vývoja ľudstva. V Európe však došlo k tomu, že racionalita stratila svoju hodnotovú reguláciu a vyvíja sa ako racionalita inštrumentálna, ako účelová formálna racionalita“ (2010, s. 73).

Racionalitu nemožno ale chápať iba v medziach jej inštrumentálneho charakteru, teda v kontexte racionálneho konania. Racionalita môže mať i epistemicú stránku. Epistemicá, taktiež zvaná i teoretická racionalita sa viaže k racionálnemu zmýšľaniu, ktoré formuje presvedčenia v súlade s dostupnými informáciami. Teórie racionálnej voľby vychádzajú z inštrumentálnej a epistemickej racionality jednotlivca, ktorý je následne definovaný ako racionálny aktér. Aj napriek kritike osvietenského pohľadu na človeka ako racionálneho aktéra, tento model pretrváva vo viacerých vedných disciplínach až dodnes. Racionálny aktér sa usiluje o čo najefektívnejšie a najrozumnejšie dosiahnutie cieľa, pričom jeho snaha je ohraničená pevne stanovenými preferenciami a presvedčeniami. V ekonomickej terminológii je táto snaha definovaná ako racionálny egoizmus jednotlivca, ktorý sa usiluje o maximalizáciu svojich očakávaných úžitkov. Konkrétne klasická a neoklasická ekonómia sú príkladmi, kde iná forma usudzovania a rozhodovania jednotlivca je považovaná ako striktne iracionálna. Takto definovaný racionálny aktér býva označovaný ako homo economicus (Markwica, 2018).

V 50. rokoch minulého storočia nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu Herbert Simon navrhol pojem ohraničená (limitovaná) racionalita. Takáto racionalita akceptovala, že aktér je limitovaný jeho vlastnými kognitívnymi schopnosťami. Aktér si nevyberá optimálnu alternatívu, ale takú, ktorá je pre neho uspokojivá (Simon, 1957). Takéto zmýšľanie o racionalite sa vyvinulo vďaka kognitívnej revolúcii v psychológii, ktorá významne ovplyvnila i iné disciplíny a dala vzniknúť napríklad behaviorálnej ekonómii.

To, že si aktér uvedomuje svoju kognitívnu kapacitu a reflektuje ju s vonkajším prostredím, podľa ktorého následne reflektuje svoje presvedčenia, preferencie a správanie možno definovať ako reflexívnu racionalitu. Ďalší nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu Amartya Sen pomenoval tento proces ako seba-kontrola rozumu, ktorá môže viesť aktéra k zmene usudzovania, z ktorého vyplynú nové rozhodnutia (Sen, 2009, s. 195). Vlastný záujem a sebeckosť prisudzované racionálnemu aktérovi sú konfrontované širšími skutočnosťami a pluralitou racionálneho konania a zmýšľania iných. Príkladom teórie, ktorá vníma racionalitu cez jej

reflexívnosť je konštruktivizmus. Človek v tomto ponímaní je označovaný tiež ako homo sociologicus (Dahrendorf, 1973).

S ohraničenou racionalitou sa do pozornosti výskumníkov dostali i emócie. V kontexte ohraničenej racionality „emócie obmedzujú veľkosť množiny alternatív a zameriavajú rozhodovateľa na určité relevantné aspekty možností. Emócie prisudzujú hodnotu objektom, pomáhajú pri učení, ako získať tieto objekty a poskytujú pre to motiváciu“ (Zeelenberg a kol., 2008, s. 18). Vzťah racionality a emocionality mal naďalej duálny charakter. Emócie začali byť skúmané ako heuristiky pomáhajúce prekonať kognitívne obmedzenia. To znamenalo, že emócie nespôsobujú len neracionálne rozhodovanie, ale pomáhajú i k racionálnemu rozhodnutiu aktéra v danej situácii a za daných podmienok. Takéto vnímanie emócií je od 80. rokov 20. storočia vyzdvihované i evolučnou psychológiou, pre ktorú emócie predstavujú adaptívnu výchovu jednotlivca v komplexnom a nebezpečnom svete (Slovic a kol., 2002). Do povedomia sa dostala afektívna racionalita.

Od 90. rokov zistenia z výskumov v oblasti neurovedy prekonávajú duálny charakter emócií a rozumu. Emócie prestávajú byť chápané ako faktor ovplyvňujúci negatívne či pozitívne racionálne zmýšľanie, ale stávajú sa „dôležitými komponentmi racionality“ (Mellers a kol., 1999, s. 343). Autori zastávajúci tento názor sa vo veľkom odvolávajú najmä na neuroveda Antonia Damasia a jeho kolegov, ktorí skúmali ľudí s poškodením ventromediálnej prefrontálnej kôry mozgu. Takéto poškodenie u ľudí „vymaže“ ich emocionalitu, zároveň ale nevykazujú žiadne nedostatky v ich uvažovaní. Z tradičného pohľadu by sa mohlo usúdiť, že takíto ľudia budú schopní čistého logického myslenia a vysoko efektívnych rozhodnutí. Výskum však ukázal opak. Výskum pozostával z experimentu pozostávajúceho z hazardnej hry (tzv. Iowa gambling task), ktorej sa ľudia s takýmto poškodením mozgu zúčastnili. Ich výkon bol ale podpriemerný, ľudia vykazovali zlý úsudok a nerozhodnosť (Markwica, 2018, s. 23). Na základe opísaného experimentu Damasio (1994) vypracoval hypotézu somatických markerov, ktorú postuloval v diele „*Descartesov Omyl: emócie, rozum a ľudský mozog*“. Somatické markery ako podmienené telesné stavy sú spájané s obrazmi, z ktorých pozostáva myslenie, a

ktoré si človek za svoj život vytvára a priraduje k nim pozitívne alebo negatívne pocity. Ich súhra vytvára naše usudzovanie a rozhodovanie. „Láska, nenávisť a úzkosť, vlastnosti láskavosti a krutosti, plánované riešenia vedeckého problému alebo vytvorenie nového artefaktu. Toto všetko je založené na nervových aktivitách v mozgu za predpokladu, že mozog interagoval so svojím telom. Duša dýcha skrz telo, a utrpenie, či už začína na koži alebo mentálnou predstavou, sa odohráva v tele“ (Damasio, 1994, s. xvii).

Vďaka hypotéze somatických markerov sa emócie dostali do povedomia mnohých vedných disciplín. Napriek jej popularite však možno nájsť i kritiku najmä na jej metodologickú slabinu. Barnaby D. Dunn a kolektív (2005) kriticky hodnotia zistenia z hazardnej hry, keďže ich interpretácia je podmienená kognitívnymi prienikmi pozitívnych a negatívnych pocitov v kontexte odmienu a trestov, nejasnosťami vzťahujúcich sa k interpretácii psycho-fyziologických dát, a nedostatkom kauzálnych dôkazov spájajúcich spätnú väzbu s výkonom v hre, čo môže mať príčiny i v iných ako napríklad hormonálnych odozvách tela. Nech budú ďalšie výskumy upravovať alebo vyvracať tieto neurologické zistenia akokoľvek, afektívna skúsenosť sa stáva podmienkou inštrumentálnej racionality. Z človeka sa na prelome tisícročí stáva homo emotionalis (Markwica, 2018, s. 25-26).

Emócie si prešli viacerými obdobiami, boli vnímané ako epifenomény,¹ ako zdroj iracionality, ako nástroj pre dôvtipne strategicky zmýšľajúcich aktérov a najnovšie ako nevyhnutný aspekt racionality (Mercer, 2006). Nedá sa ale povedať, že by v súčasnosti bol uplatňovaný len posledný prístup chápania emócií. Mnohé najmä tradičné teórie stále uplatňujú postoj k emóciám ako epifenoménoch či iracionálnych. Teórie vzišlé v druhej polovici 20. storočia potom zavádzajú emócie ako príklad heuristiky a zasadzujú ich do širšieho kontextu. V novších prácach i Damasio a jeho kolektív (1999, 2000, 2005, 2007) skúmajú negatívnu stránku emócií a dopĺňajú svoje pôvodné zistenia prepojenia emócií a rozumu. Post-revizionistická verzia emocionálnej teórie výberu vysvetľuje nielen ako emócie prispievajú optimálnemu rozhod-

¹ Epifenomén – vedľajší alebo sprievodný jav, nepodstatná okolnosť.

vaniu, ale i ako spôsobujú odchýlky od racionality. Teda emócie „môžu podkopať racionalitu, aj keď sú nevyhnutné pre racionalitu“ (Mercer, 2006, s. 299). Robin Markwica porovnal dva akčné modely a zastrešil ich názvami homo economicus a homo sociologicus. K nim

doplnil model založený na pluralizme a definoval ho ako homo emotionalis. Podľa neho vníma vzťah racionality a neracionality emócií. Nasledujúca tabuľka vypracovaná R. Markwicom poskytuje prehľadné porovnanie troch akčných modelov (2018, s. 20-28).

Tabuľka 1 Tri akčné modely

	Homo economicus	Homo sociologicus	Homo emotionalis
Teoretická perspektíva	racionalistická	sociálne konštruktivistická	socio-emocionálne konštruktivistická
Logika výberu	logika dôsledkov	logika vhodnosti	logika afektu
Hlavné hnacie sily	sledovanie úžitku, kalkulácia nákladov a výnosov	normy, identity a iné intersubjektívne predstavy a praktiky	afekt a emócie v kombinácii s kultúrou
Postoj k racionalite	instrumentálna, epistemická	reflexívna	instrumentálna, epistemická, reflexívna a afektívna
Vnímanie aktéra	autonómna bytosť	sociálna bytosť	emocionálna, sociálna a fyziologická bytosť
Pohľad na sebakontrolu	predpokladaná	predpokladaná	obmedzená
Postoj k štruktúre	všeobecne materialistická	všeobecne ideová	biologická a fyziologická ako aj kognitívna a kultúrna
Forma vysvetlenia	kauzálna analýza	konštitutívna analýza	analýza procesov

Zdroj: Markwica, 2018, s. 28.

Podľa Ivana Slaměníka sú v súčasnosti emócie skúmané najmä skrz snahu o pochopenie ich funkcií. Slaměník následne sumarizuje funkcie emócií takto: „emócie signalizujú ohrozenie jedinca, ovplyvňujú priebeh kognitívnych procesov, presmerovávajú pozornosť, slúžia komunikácií, regulujú sociálne interakcie, vďaka fyziologickej aktivácii navodzujú pohotovosť ku konaniu, k sexuálnej aktivite, udržiavajú romantické vzťahy, ochraňujú najbližšie a najdôležitejšie osoby, napomáhajú zachovať sociálne hodnoty a normy, posilňujú sociálne role, skupinovú kohéziu, sú nositeľmi medziskupinovej nenávisti atď.“ (Slaměník, 2011, s. 12).

Podľa takéhoto výpočtu funkcií emócií možno následne tvrdiť, že emócie sú ako biologické tak i kultúrne, ako personálne tak i sociálne. Posledné členenie na spontánnosť a strategickosť emócií možno vysvetliť v kontexte ich vzťahu s racionalitou. Konkrétnejšie napríklad hypotéza somatických markerov tvrdí, že emócie, aj keď sa môžu zdať spontánne, pre rozhodovanie aktérov majú strategickú funkciu, keďže im pomáhajú sa rozhodnúť v danom momente pre nich čo najuspokojivejšie na základe ich minulej skúsenosti, aj keď v konečnom dôsledku nemusí toto rozhodnutie viesť k pozitívnemu výsledku.

Debata o racionalite a emocionalite v sebe niesla i rozpravu nad ontologickými otázkami odkiaľ emócie pochádzajú a ako vznikajú, či sú

emócie primárne kognitívne a myšlienkové alebo telesné a materiálne. Dichotómne členenie debaty bolo ale takmer úplne zavržené. Začal byť uplatňovaný názor, že „emócie nie sú ani fixné bioprogramy, ani kognitívne sprostredkované scenáre“ (Prinz, 2004, s. 12). V súčasnom odbornom diskurze prevláda názor, že emócie sú prepojením kognitívnej a fyziologickej stránky ľudí.

Otázkou ale zostáva – nakoľko sú emócie biologické alebo kultúrne, personálne alebo sociálne. Tu je najskôr vhodné si vysvetliť pojmy – emócie, afekty, nálady, pocity a sentiment. Tradične emócie delia podľa evolučného prístupu na nižšie, vlastné ako ľuďom tak i zvieratám, a na vyššie emócie, vlastné len ľuďom. Nižšie emócie zastrešujú jednoduché emócie, nálady a afekty či sentiment.

Nálada má trvalejší charakter, nižšiu intenzitu prežívania a môže sa navzájom ovplyvňovať s aktuálne prežívanými emóciami. Naopak afekt je vnímaný ako náhla intenzívna emočná reakcia voči určitému objektu či okoliu s tým, že reakcia má spravidla negatívny dopad na okolie (Slaměník, 2011, s. 10). Pri afekte je vhodné upozorniť na rozdielny význam v anglickom jazyku. Anglická terminológia definuje afekt ako trvácný prežitok, pri ktorom máme nešpecifikované pocity. Afekt v tomto kontexte zastrešuje pojmy emócie, nálady a iné emočne nabitú vlastnosti (Lerner a kol., 2014). Taktiež sa často používa ako synonymum k emóciám.

Sentiment sa definuje ako citovosť, precitlivosť. Sentimentálny človek je vnímaný ako podliehajúci svojej nálaďe a citovému rozpoloženiu. Pocit v psychologickom slovníku predstavuje najelementárnejší zmyslový a citový zážitok, ktorý býva často opisovaný neurčito.

Jednoduché alebo základné emócie sú podľa viacerých výskumov kultúrne univerzálne a vrodené. V druhej polovici 20. storočia bolo definovaných šesť (Tomkins, 1962) a osem (Plutchik, 1980) takýchto emócií, ako radosť/šťastie, smútok, hnev, strach, znechutenie, prekvapenie, očakávanie a akceptácia. I pri tomto delení nastala ale polemika v odborných kruhoch, keďže viaceré výskumy vyvrátili ich univerzálnosť, keď pri antropologických výskumoch zistili, že niektoré skupiny nepoznali napr. smútok. Táto debata, známa ako druhá debata o emóciách, vytvorila dva tábory. Na jednej strane boli univerzalisti/evolucionisti zastávajúci názor univerzálneho charakteru aspoň základných emócií. Na strane druhej boli kulturalisti/konstruktivistí, ktorí presadzovali názor, že emócie sú viazané na sociokultúrne prostredie (Ekman, 1992, s. 170-171). Jesse Prinz v závere článku s názvom „Ktoré emócie sú základné“ výstižne zosumarizoval vyvrcholenie druhej debaty o emóciách. „Evolucionisti majú pravdu, keď si myslia, že emócie vznikajú v našich génoch, konstruktivistí majú pravdu, keď vyzdvihujú enkulturáciu, a obhajcovia hybridného pohľadu majú pravdu, že môžeme mať oboje“ (Prinz, 2004, s. 17).

Vyššie emócie sú taktiež známe ako zložitejšie alebo sociálne emócie. Takéto sociologické chápanie emócií argumentuje, že „emóciám sa ľudia ako aktívni aktéri sociálneho priestoru učia počas socializácie, učia sa reflektovať a pomenovávať to, čo cítia a prežívajú. Na základe toho je možné identifikovať a pomenovávať psychologický stav tak, aby bol pochopiteľný ako pre človeka samotného, tak v komunikácii s okolím“ (Vysekalová a kol., 2014, s. 19). Podľa tejto definície vyššie emócie možno zaradiť do terminológie tábora konstruktivistov. Z tohto pohľadu môžu byť emócie nie len personálne, prežívané jednotlivcom, ale i sociálne, prežívané v spoločnosti a spoločnosťou. Nielen to ako myslíme, ale i to ako cítime definuje a predurčuje našu identifikáciu seba samých, seba v rámci skupiny alebo naopak ako nás identifikujú druhí.

Debata o emóciách v medzinárodných vzťahoch

Tradičné teórie medzinárodných vzťahov vznikajúce v medzivojnovom období 20. storočia, kedy prejavenie emócií bolo považované za prejav slabosti alebo precitlivenosti, postavili svoje ontologické ponímanie jednotlivca na osvietenských premisách racionality. Obdobie po druhej svetovej vojne tento postoj len umocnilo, keďže zvýšená emocionalita či nebudaj afekt mohli spôsobiť celosvetovú katastrofu v podobe nukleárnej zimy. Emócie v tomto období boli chápané ako prejav iracionality, na ktorú v dobe vzájomného zaručeného zničenia nebol pre dobro celého ľudstva rozhodne priestor.⁷

Aj keď boli emócie opomínané v teoretických či empirických štúdiách, nedá sa povedať, že by emócie nehrali dôležitú úlohu v tejto i dávnejšej dobe. Láska i nenávisť, hrdosť i hanba, strach i odvaha a iné boli prítomné pri viac i menej významných historických míľnikoch, počas ktorých sa budovali impéria, ríše, národy či štáty. Emócie boli prítomné i u významných autorov, z ktorých diel vychádzajú realistické teórie.⁸ Strach hral dôležitú úlohu napríklad u Thúkydída, Machiavelliho a Hobbesa. Z evolučného hľadiska má strach ochrannú funkciu. Táto funkcia bola vyzdvihnutá i Hobbesom, podľa ktorého ľudia zo strachu, aby prežili, opustili prirodzený stav a zanechali svoju absolútnu slobodu v prospech vyššej moci, ktorá im mala poskytnúť ochranu. Hobbes vysvetlil ľudskú podstatu spoločnosti takto: „Pôvod rozsiahlych a stálych spoločností nevychádzal zo vzájomnej dobrej vôle ľudí, ktorú prechovávali jeden k druhému, ale zo vzájomného prechovávaného strachu jeden voči druhému“ (Hobbes, 1998 s. 113). Na rozdiel od Hobbesa, ktorý strach chápal ako centrálny aspekt spoločnosti, Thúkydídés a Machiavelli videli v strachu skôr politickú motiváciu

⁷ Vid'. napr. Robin Markwica (2018), v knihe *Emotional Choices, How the Logic of Affect Shapes Coercive Diplomacy*, kde autor analýzou sentimentu poukazuje na emócie a rozhodovanie vodcov počas kubánskej krízy a vojny v zálive.

⁸ Strach ako premisu realizmu skúma napr. Andrew A. G. Ross v knihe *Realism, emotion, and dynamic allegiances in global politics*, 2013. Afektívne koncepty ako dôvera a empatia a ich prepojenie s liberálnymi predpokladmi možno nájsť napr. u Johnatana Mercera v článku *Emotional Beliefs*, 2010.

(Corey, 2004, s. 31). Strach voči vonkajšiemu nepriateľovi i v dnešnej dobe slúži na udržanie pocitu súdržnosti a poriadku. Pocit hanby a poníženia v prípade prehry či zlyhania motivuje, ale i odrádza od neistých rozhodnutí v časoch krízy.⁹

Emócie ako celospoločenský fenomén a predmet záujmu sa dostávajú do pozornosti teoretikom a výskumníkom z oblasti medzinárodných vzťahov vďaka konštruktivistickým a neskôr postštrukturalistickým prístupom, ktorých ontologické a epistemologické postoje umožnili vznik a metodologické prístupy skúmania človeka – homo emocionalis. Racionálny, autonómny a egoistický jednotlivec sa z takéhoto pohľadu, ako poznamenal Richard Ned Lebow, stáva „fikciou osvietenstva“ (Lebow, 2005, s. 283). Priekopníkmi štúdia emócií v medzinárodných vzťahoch sa na prelome tisícročí stávajú Jonathan Mercer (1996) a Neta Crawford (2000), ktorí obhajovali dôležitosť emócií a ich vhodnosť zapojenia do výskumu o svetovej politike. Prvé roky tzv. emocionálneho obratu¹⁰ v medzinárodných vzťahoch sa diskutovalo najmä o význame štúdia emócií, a aký majú vplyv na medzinárodné vzťahy.

Avšak už Friedrich Kratochwil upozornil na potrebu zmeny skúmania politických fenoménov len cez kognitívnu optiku. Jeho kritika bola mierená najmä na opomínanie úlohy emócií

v tvorbe sociálneho a morálneho sveta. V roku 1994 Kratochwil v závere článku poznamenal, „neanalyzovať pocity za myšlienkami, otázky sympatie a prijatia, solidarity, a nanešťastie i nenávisti nie je jednoducho opomenutie: to je zlyhanie v samotnom úsilí poskytnúť súvislý význam sociálnej reality“ (s. 503). Cez optiku emócií začala byť preskúmaná celá rada globálnych problémov a otázok napríklad zo zahraničnej politiky a diplomacie (Schilling 2014; Hall a Ross, 2019; Heller, 2018), nukleárnej proliferácie (Hymans, 2006), spojenectiev (Eznack, 2011), alebo ozbrojených konfliktov, vojny (Coicaud, 2014; Mitzen a Schweller, 2011) a iných.¹¹ Debata o ontológii a epistemológii emócií v medzinárodných vzťahoch predstavovala hlavnú tému tzv. prvej vlny emocionálneho obratu.

Bolo by však chybné tvrdiť, že emócie boli úplne opomínané pred druhou polovicou 90. rokov. Od 70. rokov pod vplyvom kognitívnej psychológie sa autori ako Irving Janis a Leon Mann (1977, s. 46) začali zaoberať rozhodovaním jednotlivcov, najmä lídrov počas krízy, v zahraničnej politike. Ďalšími významnými autormi tejto problematiky boli napríklad Robert Jervis (1976), Richard Ned Lebow (1984), Janice Gross Stein (1988) či Ralph White (1984). Treba brať na vedomie, že emocionalita bola vtedy stále chápaná ako skresľujúca a obmedzujúca zdravý úsudok a následné rozhodovanie.

Emocionálny obrat v medzinárodných vzťahoch bol významný najmä z ohľadu na sociálno-kultúrny aspekt emócií. Aj keď mnohí autori akceptujú, že emócie sú vlastné človeku, teda že sú jeho subjektívnym prežívaním, vychádzajú z tvrdení, že i samotné subjektívne prežívanie je podmienené socializáciou každého z nás už od ranného detstva. Neta Crawford toto tvrdenie vysvetľuje takto, „emócie sú subjektívne skúsenosti, ktoré taktiež majú fyziologické, intersubjektívne, a kultúrne komponenty“ (2014, s. 537). Čo konkrétnejšie znamená, že „kým pocity sú vnútorne prežívané, význam priradený k týmto pocitom, k nim pridružené správanie a rozpoznanie emócií u druhých sú kognitívne a kultúrne vykladané a konštruované“ (Crawford, 2014, s. 537). Crawford tak-

⁹ Keďže realizmus vníma sebeckosť ako základ všetkých vzťahov, priradujú sa k nemu najmä tzv. negatívne vnímané emócie. Naopak, podpora rozvoja empatie, sympatií alebo pocitu súdržnosti je nevyhnutná pre udržiavanie a dodržiavanie ľudských práv, demokracie a mieru, ako ich vyzdvihujú liberálne teórie. Avšak členenie emócií na negatívne a pozitívne je veľmi zjednodušené, keďže každá emócia má pre človeka i spoločnosť svoju funkciu a záleží na jej spracovaní ako je prijímaná, či v negatívnom, pozitívnom alebo neutrálnom smere. Napríklad hnev môže mať deštruktívne následky, ale môže i vyburcovať k pozitívnej zmene.

¹⁰ Anglicky sa používa termín „emotional turn“. V slovenskej odbornej literatúre nie je zatiaľ zaužívaný jednotný preklad. Ďalším vhodným prekladom by mohol byť tzv. „obrat k emóciám“. Aj keď možno nájsť práce písané v slovenčine, ktoré do určitej miery spomínajú emócie v oblasti medzinárodných vzťahov, doteraz neboli publikované odborné práce, ktoré by explicitne uvádzali a pracovali s týmto termínom. Výnimkou je diplomová práca s názvom „Emócia resentmentu v zahraničnej politike Donalda Trumpa voči EÚ“ obhájená v roku 2021 na FMV VŠE v Prahe, ktorej autorom je Ing. Adam Pall.

¹¹ Rozsiahlejší zoznam tém a odbornej literatúry možno nájsť napríklad u autora Robina Markwica (2018) v knihe *Emotional Choices, How the Logic of Affect Shapes Coercive Diplomacy* na stranách 39-45.

tiež ponúka jasnú odpoveď na dichotómiu biologického alebo kultúrneho a následne personálneho alebo sociálneho charakteru emócií. Vychádzajúc z poznatkov neurovedy, Crawford argumentuje, že „pretrvávajúci strach, alebo iba jedna traumatická udalosť, môžu pozmeniť mozog na biochemickej úrovni. Opakovaný stres spôsobený bezprostredným alebo anticipovaným ohrozením môže pretvoriť naše mozgy, keď stresový hormón kortizol zanechá chemickú traumatickú stopu; výchova sa stáva prírodou (nurture becomes nature)“ (Crawford, 2014, s. 539). Teda dichotómia o biologickosti alebo kultúrnosti emócií je bezpredmetná. Taktiež sociálny kontext emócií je zasadený do ich intersubjektivity, a teda ich presahu do interaktívnych procesov spoločnosti. Takéto chápanie umožňuje skúmať emócie na vyšších úrovniach analýzy ako len na úrovni jednotlivca.

Debata o tom ako skúmať emócie v medzinárodných vzťahoch predstavuje hlavnú tému druhej vlny emocionálneho obratu. Po prvej vlne bolo zrejmé, že emócie majú svoje opodstatnenie pri štúdiu svetovej politiky a globálnych problémov. Otázka bola, ako ich systematicky skúmať? Prvými ucelenými monografiami, ktoré sa snažia zodpovedať túto otázku, sú knihy s názvom *Methodology and Emotion in International Relations: Parsing the Passions* (Van Rythoven a Sucharov, 2019) a *Researching Emotions in International Relations: Methodological Perspectives on the Emotion Turn* (Clément a Sangar, 2018). Kolektív autorov ponúka, ako možno emócie multidisciplinárne a s použitím rôznych metód vhodne skúmať. V úvodnej kapitole druhej uvedenej knihy autori Clément a Sangar (2018) rozdelili tieto príklady do troch zastrešujúcich výskumných otázok, ktoré určujú analytickú pozíciu emócií v rámci výskumu, takto:

1. Aký vplyv majú emócie na empirický fenomén, ako vnímanie a správanie? Aký je vplyv emócií na aktérov a politiku?
2. Prečo a ako sú špecifické emócie používané politickými lídrami a inštitúciami?
3. Ako zistiť neoddeliteľnú a čiastočne skrytú úlohu emócií v rámci väčšej diskurzívnej dynamiky?

Odborné práce venujúce sa výskumu emócií v medzinárodne politických témach vychádzajú z týchto otázok a uplatňujú metódy, ako napríklad kritická diskurzívna analýza, emočná

diskurzívna analýza, analýza sentimentu, obsahová analýza, psychoanalýza s fenomenológiou, analýza naratív, auto-etnografia, účastnícke pozorovanie, rozhovory a iné. Zároveň, hoci prevládajú práce s kvalitatívnymi metódami výskumu, možno uplatniť i kvantitatívne metódy. Medzi autorov, ktorí sa zapojili do debaty o metódach skúmania emócií v medzinárodných vzťahoch sú napríklad Simon Koschut, Amir Lupovici, Andrew A. G. Ross, Ty Solomon, Maéva Clément, Eric Sangar a iní.

Emócie, pocity, nálady, afekty, sentiment ale i podnety pre ne a reakcie na ne predstavujú ako samotný predmet skúmania, tak i jednotlivé kategórie analýzy. Jednotlivé emócie sú bližšie analyzované napríklad v práci o empatii (Crawford, 2014), o radošti (Penttinen, 2013), nostalgii (Sucharov, 2013), vine a sympatii (Hall, 2016), dôvere (Wong, 2015), hneve (Eznack, 2013), strachu (Van Rythoven, 2015) ale i priateľstve (Koschut a Oelsner, 2014).

Ďalej môžu byť skúmané na rôznych úrovniach analýzy od jednotlivca po medzinárodnú úroveň. Zároveň sa nemusí jednať iba o skúmanie štátnikov, štátov a ich inštitúcií, alebo medzinárodných organizácií či korporácií. Pohyb emócií vo svetovej politike sa nevzťahuje len na týchto aktérov. Presahuje do širších oblastí odbornej a verejnej debaty (Eberle a Daniel, 2019). Taktiež ich vplyv možno vidieť v súčasnej kultúre a médiách, ako v prípade sociálnych médií (Duncombe, 2019), reklám (Sucharov, 2013), rozprávok (Danjoux, 2012), filmu a rádia (Ross, 2014) alebo hudby (Ó Tuathail, 2003). Rôznorodosť tém a prepojenie viacerých disciplín vytvára priestor na formulovanie nových teoreticko-metodologických prístupov.

Záver

Cieľom článku bolo predstaviť čitateľovi vývoj a aktuálne trendy výskumu emócií v medzinárodných vzťahoch. Emócie ako predmet výskumu sa v tejto vednej disciplíne etablovali v druhej polovici 90. rokov 20. storočia. Skúmajú sa z pohľadu jednotlivca. Ako a prečo ich používa. Následne aký je vplyv použitých emócií na iných aktérov a politiku. Zároveň, sociálna psychológia a konštruktivistické a postštrukturalistické teoretické prístupy rozšírili koncepty skupinovej identity a kultúry o aspekt emócií. To umožnilo skúmať emócie

i na skupinovej úrovni. Cez prizmu emócií a afektívnych skúseností sú interpretované a vysvetľované diskurzívne dynamiky na národnej i medzinárodnej úrovni. Definícia racionálneho aktéra, z ktorej vychádzajú tradičné teórie medzinárodných vzťahov ako realizmus a liberalizmus, je spochybnená a upravená o priame napojenie emociality jednotlivca i celej spoločnosti. Široký záber tém a multidisciplinárny charakter emócií otvára stále nové a neprebádané oblasti ľudského poznania. Hoci boli formulované viaceré nové metódy a teoretické ukotvenia emócií v medzinárodných vzťahoch, stále je priestor na overenie týchto poznatkov, vylepšenie metód ich reprodukciou a pripojenie sa do debaty, ktorá stále nemá jednotné závery.

Literatúra

- Clément, M., & Sangar, E. (2018). *Researching Emotions in International Relations: Methodological Perspectives on the Emotional Turn*. Palgrave Macmillan.
- Coicaud, J. M. (2014). Emotions and Passions in the Discipline of International Relations. *Japanese Journal of Political Science*, 3(15), 485-513.
<https://doi.org/10.1017/S1468109914000206>
- Corey, R. (2004). *FEAR: The History of a Political Idea*. Oxford University Press.
- Crawford, N. C. (2000). The Passion of World Politics: Propositions on Emotion and Emotional Relationships. *International Security*, 24(4), 116-156.
<https://doi.org/10.1162/016228800560327>
- Crawford, N. C. (2014). Institutionalizing passion in world politics: Fear and empathy. *International Theory*, 6, 535-557.
<https://doi.org/10.1017/S1752971914000256>
- Dahrendorf, R. (1973). *Homo Sociologicus*. Routledge & K. Paul.
- Damasio, A. R. (1994). *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. Avon Books.
- Damasio, A. R. (1999). How the Brain Creates the Mind. *Scientific American*, 281(6), 112-117.
<http://www.jstor.org/stable/26058529>
- Damasio, A. R. (2007). Neuroscience and Ethics: Intersections. *The American Journal of Bioethics*, 7(1), 3-7.
<https://doi.org/10.1080/15265160601063910>
- Damasio, A. R. et al. (2000). Subcortical and cortical brain activity during the feeling of self-generated emotions. *Nat Neurosci*, 3, 1049-1056. <https://doi.org/10.1038/79871>
- Damasio, A. R. et al. (2005). The Iowa Gambling Task and the somatic marker hypothesis: some questions and answers. *Research Focus*, 9(4), 159-162.
<https://doi.org/10.1016/j.tics.2005.02.002>
- Danjoux, I. (2012). *Political Cartoons and the Israeli-Palestinian Conflict*. Oxford University Press.
- Duncombe, C. (2019). The Politics of Twitter: Emotions and the Power of Social Media. *International Political Sociology*, 13(4), 409-429.
<https://doi.org/10.1093/ips/olz013>
- Dunn, B. D. et al. (2005). The somatic marker hypothesis: A critical evaluation. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 30(2), 239-271.
<https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2005.07.001>
- Ekman, P. (1992). An Argument for Basic Emotions. *Cognition and Emotion*, 6(3,4), 169-200.
<https://doi.org/10.1080/02699939208411068>
- Eznack, L. (2011). Crises as Signals of Strength: The Significance of Affect in Close Allies' Relationships. *Security Studies*, 20(2), 238-265.
<https://doi.org/10.1080/09636412.2011.572687>
- Eznack, L. (2013). The mood was grave: affective dispositions and states' anger-related behaviour. *Contemporary Security Policy*, 34(3), 552-580.
<https://doi.org/10.1080/13523260.2013.839256>
- Hall, T. (2016). *Emotional Diplomacy: Official Emotion on the International Stage*. Cornell University Press.
- Hall, T. H., & Ross, A. A. G. (2019). Rethinking Affective Experience and Popular Emotion: World War I and the Construction of Group Emotion in International Relations. *Political Psychology*, 1-16.
<https://doi.org/10.1111/pops.12608>
- Heller, R. (2018). More Rigor to Emotions! A Comparative, Qualitative Content Analysis of Anger in Russian Foreign Policy. In *Researching Emotions in International Relations: Methodological Perspectives on the Emotional Turn*. Palgrave Macmillan.

- Hobbes, T. (1998). *Thomas Hobbes: Man and Citizen*. Hackett Publishing.
- Hymans, J. E. C. (2006). *The Psychology of Nuclear Proliferation*. Cambridge University Press.
- Janis, I. L., & Mann, L. (1977). *Decision Making: A Psychological Analysis of Conflict, Choice, and Commitment*. The Free Press.
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press.
- Koschut, S. (2018). Speaking from the Heart: Emotion Discourse Analysis in International Relations. In *Researching Emotions in International Relations: Methodological Perspectives on the Emotional Turn*. Palgrave Macmillan.
- Koschut, S., & Oelsner, A. (2014). *Friendship and International Relations*. Palgrave Macmillan.
- Kratochwil, F. (1994). Citizenship: On the Border of Order. *Alternatives: Global, Local, Political*, 19(4), 485-506.
<https://doi.org/10.1177/03043754940190040>
- Lebow, R. N. (1984). *Between Peace and War*. Johns Hopkins University Press.
- Lehmannová, Z. a kol. (2010). *Paradigma kultur*. Aleš Čeněk.
- Lerner, J. S. a kol. (2014). Emotion and Decision Making. *Annual Review of Psychology*, 66, 799-823. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115043>
- Markwica, R. (2018). *Emotional Choices: How the Logic of Affect Shapes Coercive Diplomacy*. Oxford University Press.
- Mellers, B. et al. (1999). Emotion-Based Choice. *Journal of Experimental Psychology: General*, 128(3), 332-345.
<https://doi.org/10.1037/0096-3445.128.3.332>
- Mercer, J. (1996). *Approaching Emotion in International Politics*. International Studies Association Conference, San Diego.
- Mercer, J. (2006). Human nature and the first image: Emotion in international politics. *Journal of International Relations and Development*, 9, 288-303.
<https://doi.org/10.1057/palgrave.jird.1800091>
- Mercer, J. (2010). Emotional Beliefs. *International Organization*, 65(1), 1-31.
<https://doi.org/10.1017/S0020818309990221>
- Mitzen, J., & Schweller, R. L. (2011). Knowing the Unknown Unknowns: Misplaced Certainty and the Onset of War. *Security Studies*, 1(20), 2-35.
<https://doi.org/10.1080/09636412.2011.549023>
- Ó Tuathail, G. (2003). "Just out looking for a fight": American affect and the invasion of Iraq. *Antipode*, 35(5), 856-870.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2003.00361.x>
- Penttinen, E. (2013). *Joy and International Relations: A New Methodology*. Routledge.
- Plutchik, R. (1980). A general psychoevolutionary theory of emotion. In: *Emotion: Theory, research, and experience: Vol. 1. Theories of emotion*. Academic.
- Prinz, J. (2004). Which Emotions Are Basic? In *Emotion, Evolution, and Rationality*. Oxford University Press.
- Ross, A. A. G. (2014). *Mixed Emotions: Beyond Fear and Hatred in International Conflict*. University of Chicago Press.
- Schilling, C. L. (2014). *Emotional State Theory: Friendship and Fear in Israeli Foreign Policy*. Lexington Books.
- Sen, A. (2009). *The Idea of Justice*. Harvard University Press.
- Simon, H. A. (1957). *Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization*. Macmillan.
- Slaměník, I. (2011). *Emoce a interpersonální vztahy*. Grada Publishing.
- Slovic, P. et al. (2002). Rational actors or rational fools? Implications of the affect heuristic for behavior economics. *Journal of Socio-Economics*, 31(4), 329-342.
[https://doi.org/10.1016/S1053-5357\(02\)00174-9](https://doi.org/10.1016/S1053-5357(02)00174-9)
- Stein, J. G. (1988). Buiding Politics into Psychology: The Misperception of Threat. *Political Psychology*, 9(2), 245-271.
<https://doi.org/10.2307/3790955>
- Sucharov, M. (2013). Imagining ourselves then and now: Nostalgia and Canadian multiculturalism. *Journal of International Relations and Development*, 16(4), 539-565.
<https://doi.org/10.1057/jird.2012.23>
- Tomkins, S. S. (1962). *Affect, imagery, consciousness, Vol. 1. The positive affects*. Springer Publishing.
- Van Rythoven, E. (2015). Learning to feel, learning to fear? Emotions, imaginaries, and limits in the politics of securitization. *Security Dialogue*, 46(5), 458-475.

- <https://doi.org/10.1177/0967010615574766>
Van Rythoven, E., & Sucharov, M. (2019). *Methodology and Emotions in International Relations: Parsing the Passions*. Routledge.
- Vysekalová, J., a kol. (2014). *Emoce v marketingu: Jak oslovit srdce zákazníka*. Grada Publishing.
- White, R. K. (1984). *Fearful Warriors: A Psychological Profile of U.S.-Soviet Relations*. Free Press of Macmillan.
- Wong, S. S. (2015). Emotions and the communication of intentions in face-to-face diplomacy. *European Journal of International Relations*, 22(1), 144-167.
<https://doi.org/10.1177/1354066115581059>
- Zeelenberg, M. et al. (2008). On emotion specificity in decision making: Why feeling is for doing. *Judgement and Decision Making*, 3(1), 18-27. <https://journal.sjdm.org/bb2.pdf>
- Zemanová, M. (2021). Rola emocí v rozhodovacím procese. *Scientia et Societas*, 17(1), 14-22. https://a1cb08f9a7.clvaw-cdn-wnd.com/69f200991000431e558c5cdb934f67d4/200000315-7be507be52/Scientia%201_2021%20web.pdf